

بقعه شاهزادگان

در ضلع جنوبی صحن (ستی فاطمه) که در محله چهارسوی کوچک اصفهان واقع شده است بقعه شاهزادگان صفوی جلب نظر میکند. بقعه مزبور که سالهای متمادی بمنظور حفظ سنگهای مرمری نفیس داخل آن که بر روی قبور شاهزادگان مقبول صفویه قرار دارد مسدود بود در تاریخ مرداد ماه ۱۳۳۶ خورشیدی از طرف اداره باستانشناسی بسرپرستی نگارنده باز شد و تحت تعمیر و ترمیم قرار گرفت.

شاهزادگان مدفون در بقعه مزبور پسران عیسی خان قورچی باشی هستند باسامی سید محمدخان و سید علی خان و محمد معصوم میرزا که در آخر ماه رجب سال ۱۰۴۱ هجری بدستور شاه صفی جانشین شاه عباس اول کشته شده‌اند و پسر خرد سال سید محمدخان که نام او در کتیبه سنگ آرامگاه وی ذکر نشده و دختر سید محمدخان بنام بدرجهان بیگم.

بر روی قبور شاهزادگان نامبرده سنگهای یکپارچه مرمری بسیار نفیس منقش بنقوش مختلف قرار گرفته و هر سنگ قبر شامل یک کتیبه در قسمت بالای آن و اشعاری بخط نستعلیق در اطراف آنست که شرح یکایک آنها خواهد آمد.

عیسی خان قورچی باشی: پادشاهان صفوی را شیخزاده یا شیخ اوغلی و منسوبان و خویشاوندان آن سلسله را شیخاوند میخواندند. محل سکونت افراد طبقه شیخاوند در اردبیل و اطراف آن بوده و تعداد آنها در زمان شاه عباس کبیر به دوازده هزار نفر میرسیده است.

عیسی خان برادرزاده صدرالدین خان صفوی بود که در ابتدا سمت یوز-باشی داشت و در سال ۱۰۲۳ هجری بمقام بلند قورچی باشی ارتقاء یافت.

طبقه قورچیان برگزیده ترین طبقات قزلباش بودند که شاه آنها را برای حراست و خدمات شخصی خویش برمیگزید. این طبقه قراولان مخصوص مأمور حفظ جان شاه و نگهبانی کاخهای سلطنتی بودند. قورچیان سواره بجنگ میرفتند و کلاه خودی بسر مینهادند که زره آن از پشت آویخته بود و گوشها و گردنشان را فرو میگرفت. هر یک از قورچیان بتفاوت منصب و مقامی که داشتند از پنج تا پنجاه ملازم شخصی داشتند و خلاصه آنکه مقام قورچیگری در دوره صفویه از اقتضارات بزرگ محسوب میشد و رئیس طبقه قورچیان (قورچی باشی) نام داشت و مقام او از مقامات بسیار بزرگ لشکری و درباری بود و حقوق سالیانه او از هزار تا هزار و پانصد تومان بیول آنروز بود. این مقام معمولاً بیکی از سران نامی طوایف قزلباش سپرده میشد و شاه عباس این مقام را از سال ۱۰۲۳ هجری به داماد خویش عیسی خان صفوی که رئیس خاندان شیخاوند بود سپرد. (۱)

دختران شاه عباس: شاه عباس شش دختر داشت با سالی شاهزاده بیگم،

زبیده بیگم، خان آغا بیگم، حوا بیگم، شهر بانو بیگم و ملک نساء بیگم و از بین آنها دومین دختر خود را بنام زبیده بیگم بازدواج عیسی خان قورچی باشی از سران طبقه شیخاوند که نسبت او از طرف پدر بشیخ جنید جد چهارم شاه عباس میرسد در آورد.

شاه صفی پادشاه سفاک صفوی: شاه صفی پیش از آنکه با سلطنت

برسد (سام میرزا) نام داشت و پس از جلوس نام پدر مقتول خود صفی میرزا را انتخاب نموده و پادشاه صفی معروف شد. این پادشاه در سال سوم از سلطنت خود تمام شاهزادگان صفوی و خویشاوندان خود را از برادر و اعمام و عموزادگان و نوادگان دختری شاه عباس کور کرد و کشت و بسیاری از مردان و سرداران نامی ایران را که بجدش شاه عباس کبیر خدمت کرده بودند بقتل رسانید.

این پادشاه خونریز نه تنها بر امامقلی خان سپهسالار ارتش خود و استاندار فارس که مردی کریم و بخشنده و سلحشور و محبوب مردم ایران بود ابقاء نکرد بلکه زن خود و ملکه ایران را که مادر یگانه فرزندش شاه عباس دوم بود در حال مستی شکم درید و مادرش را نیز با جمعی از زنان حرم زنده بگور کرد و بطوریکه نوشته اند بیکی از خواجه سرایان دستور داد تا چشم و لیمه‌ش را میل بکشد و او را

(۱) جلد اول زندگانی شاه عباس اول تألیف استاد نصرالله فلسفی صفحه



مجلس بزم شاه عباس گبیر بقلم بشنداس نقاش هندی . افرادی که در حضور شاه نشسته اند .

از چپ به راست : خان عالم سفیر هندوستان عیسی خان قورچی باشی داماد شاه سارو خواجه - اسفندیار بیگ انیس (۱)

(۱) مینیاتور از کتاب «مینیاتورسازی ایران اسلامی» والتر شولتس.

کور کند ولی آن خواجه که میدانست شاه از فرمانی که داده است پشیمان خواهد شد بقیمت جان خود از اجرای امر شاه خودداری کرد و شاه عباس دوم از این مهملکه نجات یافت.

شاه صفی که در سال ۱۰۳۸ هجری بجای جد خود شاه عباس کبیر در اصفهان بتخت سلطنت نشسته بود پس از چهارده سال سلطنت سفاکانه در تاریخ دوشنبه ۱۲ صفر ۱۰۵۲ در کاشان مرد و نعش او را در قم بخاک سپردند .

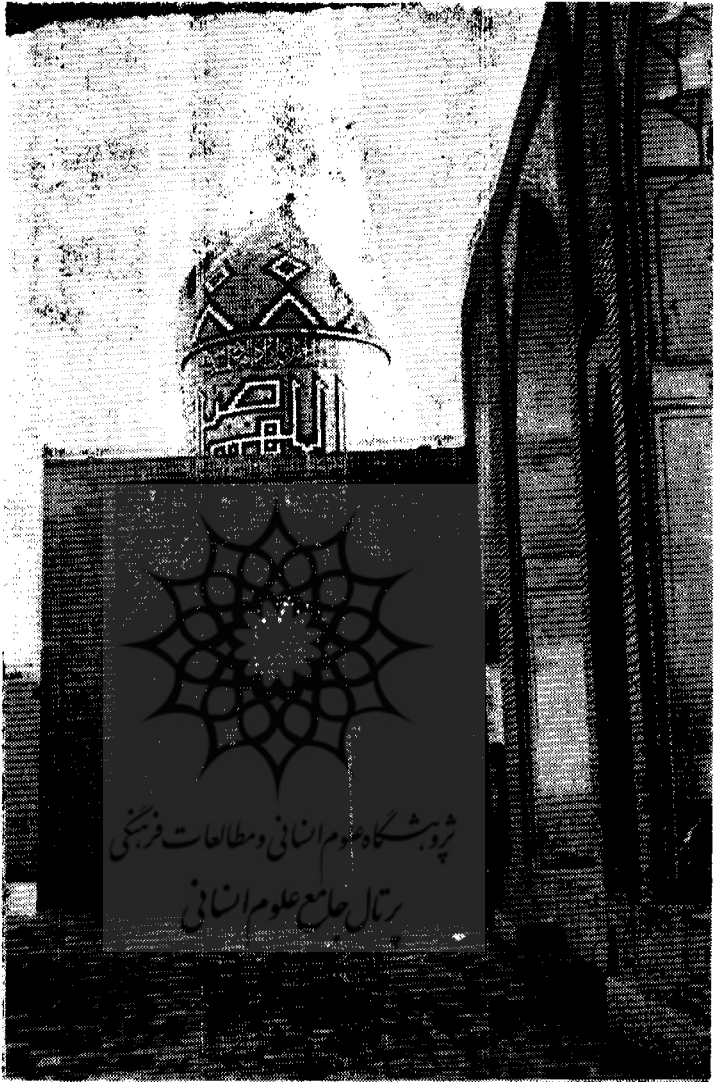
فرزندان عیسی خان قورچی باشی که بدستور شاه صفوی بقتل رسیده‌اند :

عیسی خان قورچی باشی داماد شاه عباس کبیر سه پسر داشت که بزرگترین آنها سید محمد خان هنگام مرگ شاه عباس ۱۸ ساله بود . چون شاه عباس در گذشت برخی از سرداران پسر بزرگ قورچی باشی را که از جانب پدر و مادر هر دو با خاندان صفوی منسوب بود پادشاهی ناهزد کردند ولی عیسی خان که مردی عاقل و جوانمرد بود بدینکار تن در نداد و گفت که سلطنت حق خاندان شاه اسماعیل و شاه طهماسب است که پادشاهی را بنیروی شمشیر و میاست گرفته‌اند و چون هواخواهان پسرش در پادشاهی او اصرار کردند بعتاب گفت که اگر سر فتنه دارید و فکرهای بی حاصل دماغ شما را شوریده میدارد همین لحظه کسی میفرستم تا سر هر سه پسر را ببرند و بیاورند با این همه شاه صفی چون بسطنت نشست بر او و فرزندان او ابقاء نکرد ، نخست در آخر ماه رجب سال ۱۰۴۱ هجری سه پسر او سید محمد خان و سید علی خان و معصوم میرزا را سر برید و خود او را هم از منصب قورچی باشی گری مغول و تمام دارائیش را از خانه و مملک و اسباب زندگی تصرف کرد . سپس آن سردار داغ دیده جوانمرد را به (چراغخان) قورچی باشی تازه سپرد تا هلاک سازد . عیسی خان را بفرمان شاه صفی بازه کمان خفه کردند و جسدش را بکر بلا فرستادند . (۱)

بقعه شاهزادگان مقتول صفویه:

بقعه شاهزادگان که از ابنیه دوره شاه عباس دوم در اصفهان است مقبره کوچکی میباشد که داخل آن با گچ بری و نقاشی روی گچ و آزارهای مرمری و خارج آن با کاشیکاری تزیین شده است . در داخل بقعه کتیبه‌ای برجای مانده است که قسمتهائی از آن بر اثر عدم توجه و تأثیر آب باران از خارج از بین رفته

(۱) جلد دوم کتاب زندگی شاه عباس اول تألیف استاد فلسفی صفحه ۱۹۹



بقعه شاهزادگان مقتول صفویه در اصفهان

و عبارات آن که بخط ثلث قرمز رنگ بر زمینه لاجوردی کم رنگ گچ بری و نقاشی شده بشرح زیر است :

بسم الله الرحمن الرحيم نادعياً مظهر العجايب تجده عوناً لك في النوائب لي
الى الله حاجتي و عليه معولي كلما امرت و رميت منتقضي ذلك في الله و بذلك لي و
الى الله كل هم و غم سينجلي بعظمتك يا الله يا الله يا الله بنوتك يا محمد يا محمد يا
محمد بولايتك يا علي يا علي ادركني بلطفك الخفي اني من شراعدائك بري
بري بري الله صمدى من عندك مددى و عليك معتمدى بحق اياك نعبدو و اياك
نستعين يا ابا الغيث اغثنى يا قهار تقهرت بالقهر فى قهر قهرك يا غياث المستغيثين
اغثنى يا ارحم المساكين ارحمنى يا علي ادركني و صلى الله على محمد و اله الطيبين
الطاهرين و الحمد لله رب العالمين **في ۱۰۶۷ كتبه محمد رضا الامامى .**

در داخل بقعه چهارسنگ قبر مرمری بزرگ منقش بنقوش و کتیبه و خط
ویک سنگ قبر مرمری کوچک که متعلق به پسر سید محمد خان است وجود دارد
ویک تخته سنگ مرمری تراشیده و حاضر شده ولی بدون هیچگونه نقش و کتیبه
نیز موجود است که محتمل است متعلق بمادر مقتولین زبیده بیگم دختر شاه
عباس کبیر باشد .

سنگهای نفیس مرمری این بقعه بترتیب بر روی قبور سید محمد خان
و سید علی خان و معصوم میرزا پسران قورچی باشی قرار دارد . چهارمین سنگ
بر روی قبر (بدرجهان بیگم) دختر سید محمد خان است و ششمین سنگ مرمری
بزرگ بدون نقش و خط کتیبه است و مازیلای بشرح سنگهای مزبور و معرفی
نقوش و خطوط آنها میپردازیم :

در ضلع جنوبی داخل بقعه شاهزادگان قطعه سنگ مرمری بسیار شفاف
بحالت عمودی در قسمت پائین دیوار نصب شده و روی آن اشعار زیر خوانده
میشود :

در قسمت بالای سنگ بخط خوش ثلث نوشته شده است . **هو الله الباقي**
و در طرفین آن دکتبه محمد رضا امامی اصفهانی ، سپس اشعار زیر بخط نستعلیق
نوشته شده است .

سه زبینه گلبن بیخت سهی قد علی بود و معصوم ، سید محمد



سنگ نبشته مرمری منصوب در داخل بقعه شاهزادگان مشتمل بر نام فرزندان
مقتول قورچی باشی بخط محمد رضا امامی

باین نو جوانان انصاف سیما

۱۰۴۱

کنون اوج پیمای قدسند بی بال

۱۰۴۲

کتیبه و نوشته‌های سنگ قبر سید محمدخان.

«و ما محمدالارسل»

وفات سیادت و نجابت پناه نواب سید محمدخان ابن مرحمت پناه

عیسی خان صفوی موسوی حسینی قره‌المنین نواب شاهزادگی زبیده بیگم

بنت شاه جنت مکانی شاه عباس صفوی موسوی انارالله برهانی فی‌احدی و

اربعین و الف .

و در بالای سنگ آرامگاه يك فرد شعر بزبان ترکی بشرح زیر نوشته

شده است :

بر جوان ناز نیزک مسکنی در بومزار ایله‌مش نازک تنیک خاک ایله یکسان روزگار

در اطراف این سنگ بخط نستعلیق برجسته اشعار زیر نقش بر حجار است :

نها گلشن آزادگی سید محمد خان

که چون او باغبان نشانند سرو و یاسمینی را

اگر خاک نجابت را کنی غریب تو توان یافت

چو او در مخزن این نه صدف درسمینی را

کند از استخوانش داغ چون منقار نقش گل

بخاطر آورد هر کس چنان آتش جبینی را

بناگه کج رویهای سپهرش غوطه در خون زد

بزه‌ر آلود تلخیهای دوران انگبینی را

زبانرا چاک زد کلکم پی تاریخ و گریان گفت

فلک افکنند از یا سرو قد انحسینی را

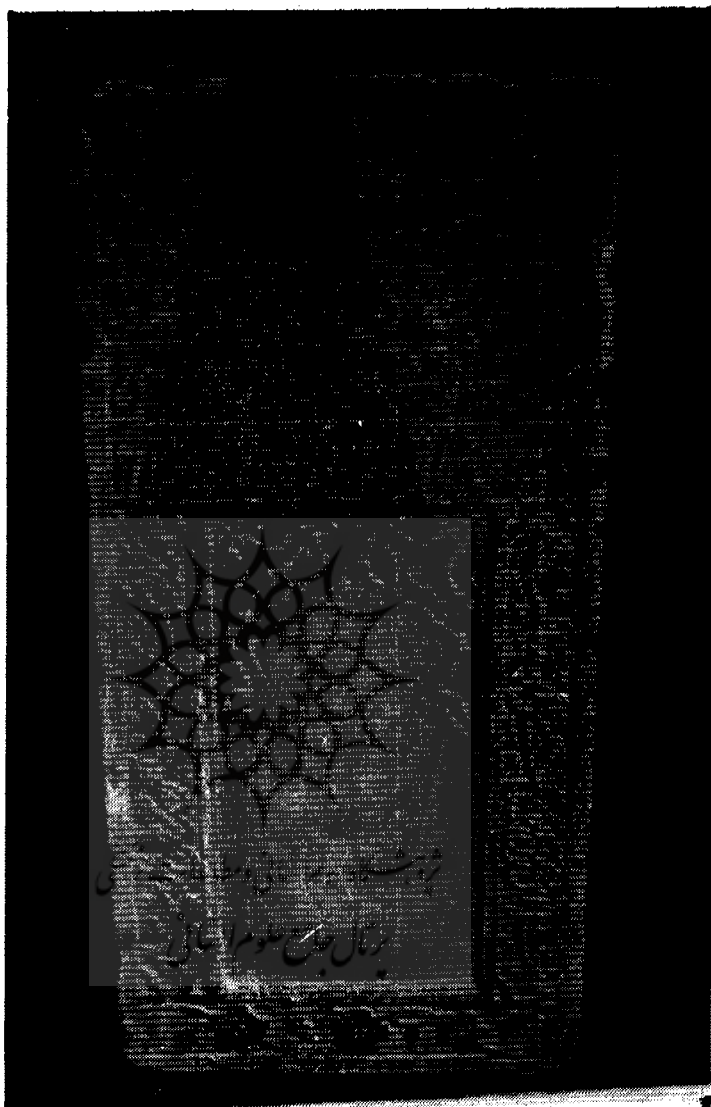
۱۰۴۱

در وسط نقوش این سنگ يك مصرع بشرح زیر خوانده میشود :

«حبذا رخس قمر طلعت شعرا بطرب»

و در ذیل این مصرع نقش يك اسب مجهز بزین و سلاح و جلودار ولی

بدون را کب دیده میشود .



سنگ آرامگاه کودک مقتول سيد محمد خان

کتیبه و اشعار سنگ سید علی خان :

وفات سیادت و نجابت پناه سید علی خان ابن مرحمت پناه رضوان آرامگاه
عیسی خان صفوی موسوی حسینی قره العین نواب شاهزاده گی زبیده بیگم
بنت شاه جنت مکانی عابین آشیانی شاه عباس صفوی موسوی حسینی انارالله برهانه
فی احدی و اربعین بعدالف.
در اطراف سنگ این آرامگاه بخط نستعلیق برجسته اشعار زیر حجاری
شده است :

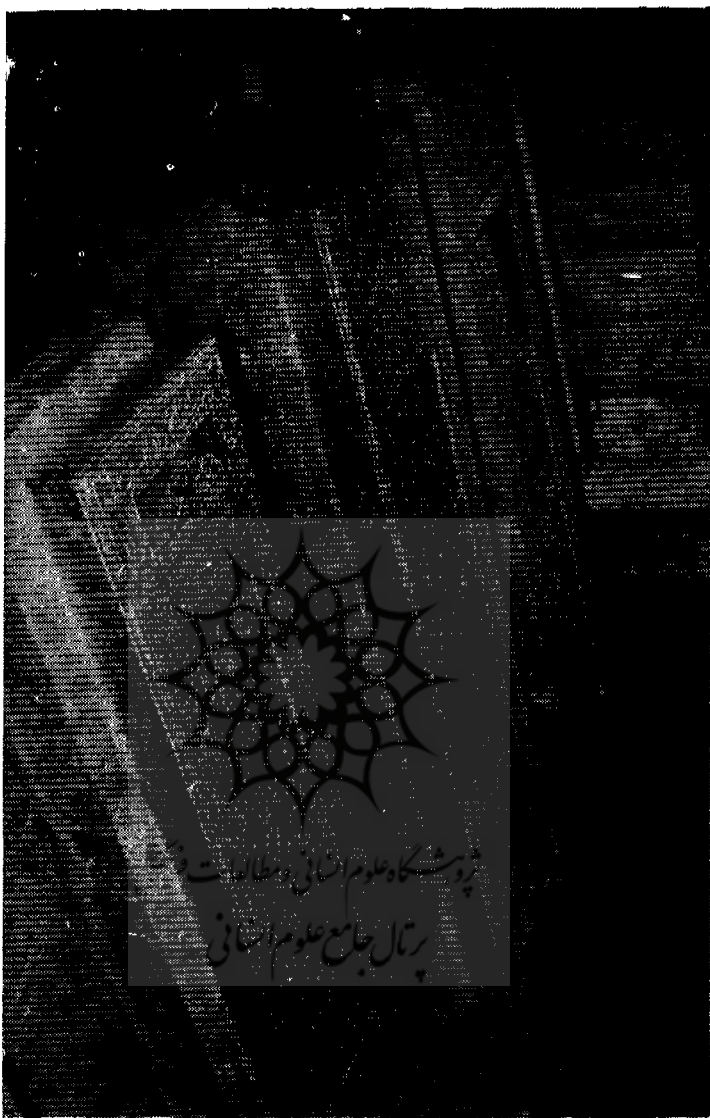
چاکر شاه ولایت خان عیسی منزلت
قورچی باشی ایران سید عالی تبار
سالها شمشیر زد در راه دین مصطفی
شد نصیبش کربلا آن روضه عالی تبار
از چنان خان سلیمان جاه و بلیس جهان
بنت شاهنشاه دین عباس تاج روزگار
در وجود آمده کوکب زینت اوج شرف
میر معصوم و علی ، سید محمد زهره وار
هرسه در یکروز آن شمشاد قد گل عارضان
کشته گردیدند از تیغ جفای روزگار
شست از هجران نشان رخسار در خون همچو گل
ثانی مریم زبیده زبده هشت و چهار
۱۰۶۲

مصراع وسط نقوش سنگ قبر: «وچه مرکب که برقی و بادی»
در ذیل این مصراع نقش يك اسب مجهز بزین و سلاح و جلودار ولی بدون
راکب دیده میشود .

کتیبه و اشعار سنگ آرامگاه محمد معصوم میرزا :

«یا ائمة المعصومین»

وفات سیادت و نجابت پناه نواب محمد معصوم میرزا ابن مرحمت
پناه عیسی خان صفوی موسوی حسینی قره العین نواب شاهزادگی زبیده
بیگم بنت شاه جنت مکانی علین آشیانی شاه عباس صفوی موسوی حسینی
انارالله برهانه فی احدی و اربعین بعدالف .



سه سنگ مرمری نفیس بر آرامگاه شاهزادگان مقتول صفویه در
بقعه شاهزادگان

در اطراف سنگ آرامگاه بخط نستعلیق برجسته اشعار زیر حجاری شده است .

ای فلک ای ستم آئین خبیرت نیست مگر
 که چها از تو جفا جو بوفا کیشان رفت
 سه نهال از چمن تیشه جور تو فکنند
 ز جفایت سه گمرا نمایه دراز یک کان رفت
 محنت مسا بسی افزون ز غم یعقوبست
 زانک ازو یکمه و ماراسه مه از کنعان رفت
 حیف از آن شاه سواری که بجولانگه عمر
 جلوه ناکرده بکام دل ازین میدان رفت
 مرگ معصوم خزان کرد بهار عمرش
 لاله و سرو و گل از گلشن عیسی خان رفت

۱۰۴۱

در وسط نقوش سنگ این آرامگاه نوشته شده است :

«بر فرس تندرو هر که ترا دید گفت» (۱)

کتیبه سنگ آرامگاه کودک سید محمدخان :

وفات سیادت و مرحمت پناه ابن نواب مرحمت پناه مغفرت دستگاه سید
 محمدخان صفوی موسوی حسینی قره‌الامین نواب شاهزادگی زبیده بیگم
 بنت شاه جنت مکانی علیین آشیانی شاه عباس صفوی موسوی حسینی انارالله
 برهانه فی احدی واربعین والف .

در دو طرف سنگ آرامگاه این کودک یک فرد شعر بخط نستعلیق برجسته
 بشرح زیر حجاری شده است :

فکند از تیشه جو رو جفا این چرخ کچر رفتار

نهالان چمن آرای عیسی خان ز پایکبار

کتیبه سنگ آرامگاه بدر جهان بیگم دختر سید محمد خان :

دختر سید محمدخان که در سال ۱۰۶۲ هجری یعنی دهمین سال سلطنت

(۱) مصراع دوم این شعر که بر سنگ آرامگاه منقور نیست بشرح زیر است :

«برگ گل تازه را باد کجا میبرد»

شاه عباس ثانی فوت کرده نیز در همین بقعه مدفون شده و کتیبه آرامگاه او بشرح زیر است :

«الحکم لله تعالی»

وفات سید مرحومه مغفوره بدر جهان بیگم ابن (۱) نواب مرحمت پناه سید محمدخان صفوی موسوی حسینی قره العین نواب شاهزادگی زبیده بیگم بنت شاه جنت مکانی شاه عباس صفوی موسوی حسینی انارالله برهانه فی اثنی وستین و الف.

در اطراف سنگ این آرامگاه نیز اشعاری بخط نستعلیق برجسته بشرح زیر حجاری شده است :

شعاع نور محمد یگانه بدر جهان

سلاله گهربندگان مریم جهان

خدیجه رتبت وزهرا سبز زبیده بیگم

گل حدیقه جمشید آفتاب کلاه

بهار لطف شهش همچو گل به بار آورد

نداد فرصت خندیدنش زمانه و آه

ز نارسائی اقبال و کج نهادی بخت

ذلیل باد اجل شد چراغ کعبه جاه

شکوفه که دم عیسویش می پرورد

شد از فسردگی طبع روزگار تباه

دلم زدهشت جانسوز این مشقت جام

کشید سربگریبان که خامه ام ناگاه

فشانند از پی تاریخ اشک تیره که زود

نمود چهره نهان بدر همچو یکشبه ماه

۱۰۶۳

تعیین کتیبه اطراف گنبد بقعه شاهزادگان

بأتفأل از کلام الله مجید

از مردار ماه سال ۱۳۳۶ توفیق تعمیر بقعه شاهزادگان مخصوصاً قسمتهای خارجی و پوشش کاشیکاری گنبد آن نصیب نگارنده این مقاله که در آن موقع سمت

(۱) در کتیبه آرامگاه بدر جهان بیگم این کلام به همین صورت نوشته شده است.

ریاست اداره باستانشناسی اصفهان را بعهده داشت گردید . اتفاقاً مقارن اتمام کاشیکاری گنبد برای مدت دوماه مسافرت تهران دست داد و فرصت انتخاب کتیبه مناسب برای نصب در اطراف نمای خارجی گنبد حاصل نگردید پس از مراجعت از تهران که برای مشاهده اتمام بقیه تعمیرات داخل گنبد به این بقیه رفته بودم مشاهده کردم که بدون اطلاع نگارنده مسئولین امر به نصب کتیبه‌ای که شامل آیه‌ای از سوره (نور) در مذمت دروغ گویان بود مبادرت نموده‌اند . چون آیه منتخبه متناسب باشان و مقام چنین بنائی نبود از متولی بقیه مجاور این بنا که **ستی فاطمه** نام دارد تقاضا کردم که قرآن مجید را در اختیار نگارنده قرار دهد و با اخلاص تمام از کلام الله مجید تعال زدم . آیه‌ای که در شان این مقام آمد عجیب تکان دهنده بود و نشانه یارزی از مظلومیت شاهزادگان بدبخت صفویه بود که قربانی سفاکی و خونریزی پادشاه خون‌آشامی چون شاه صفی شده بودند و برای اطلاع خوانندگان محترم این مجله و بمنظور اهداء ثواب آن بروج آن مظلومان عیناً در این مقاله نقل می‌کنم :

«**ولا تقتلوا النفس التي حرم الله الا بالحق ومن قتل مظلوماً**

فقد جعلنا لوليه سلطانا فلا يسرف في القتل انه كان منصورا .»

بقعه ستی فاطمه :

بقعه شاهزادگان در مجاورت یکی از اماکن مقدسه اصفهان بنام (ستی فاطمه) واقع شده که دارای مقبره و ضریح است و چنین شهرت دارد که مدفون در این آرامگاه فاطمه صغری بنت حضرت موسی بن جعفر (ع) است ولی در کتب انساب نامی از وی برده نشده . ساختمان صحن و بقعه ستی فاطمه در اطراف گنبد آن اشعاری است که بخط نستعلیق سفید بر زمینه لاجوردی نقاشی شده . مضمون اشعار حاکی از آنست که در دوره سلطنت فتحعلی شاه قاجار مرد پاک‌سرشتی بنام **محمد علی خان** بینای این بقیه اقدام نموده‌است . اشعار مزبور که مورخ سال ۱۲۴۲ هجری است و در سنوات اخیر هم تعمیراتی از آن بعمل آمده بشرح زیر می‌باشد :

بعهد دولت شاه زمانه فتحعلی

که بنده در او هست پادشاه مثال

خدا یگان سلاطین روزگار که هست

بحضرتش الف قامت شهان چون دال

بدوش غاشیه حضرتش کشد خاقان
 بگوش حلقه خدامیش کنند جبال
 بنام او چه قضا خواند آیت شاهی
 بیام چرخ برافراشت رایت اجلال
 یکی ز جمله غلامان نیک بینانش
 که در زمانه ندارد بحسن حال همال
 ستوده رأی و خجسته نهاد و پاک رشت
 نکوطویت و خوش فطرت و حمیده خصال
 سپهر جاه محمدعلی که از ره قدر
 نهاده پای بفرق فلک ز عزو جلال
 بلند مرتبه خانی که تیغ نصرت او
 نموده است ز خون چهره عدو را آل
 مه سپهر نظارت که آفتاب کند
 ز نور ناصیه اش اکتساب بهر جمال
 بنا نهاد بنائی رفیع و مستحکم
 در اصفهان که مبادش ز حادثات وبال
 برای فاطمه بضعه امام انسام
 امام هفتم منظور قسادر متعال
 زهی خجسته بنائی که قبه گردون
 برش چه نقطه موهوم پیش و هم خیال
 تمام خیل ملک بال خویش گسترده
 بجای فرش در این بقعه فلک تمثال
 بیمن دولت شاهی وسی و همت خویش
 بنا رسید بانجام مدت یکسال
 رقمزد از پی تاریخ خامه **طالع**
 باین سپهر نهانست مهر اوج کمال